

Андрій Царенок

ФІЛОСОФСЬКА СПАДЩИНА СВЯТИТЕЛЯ ГЕОРГІЯ (КОНИСЬКОГО) ТА ДЕЙЗМ¹

DOI: 10.58407/litopis.240616

© А. Царенок, 2024. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9461-7305>

У дослідженнях, присвячених філософським ідеям видатного професора Києво-Могилянської академії, майбутнього православного ієрарха Георгія (Кониського) нерідко можна зустріти думку про дійсничну позицію, яку буцімто займає цей мислитель. **Мета** статті полягає в тому, щоб з'ясувати, чи насправді є підстави для характеристики філософської доктрини превелебного Георгія як дійсничної. **Методологічною основою** праці є принципи вихідної дефініції та «суворого мислення». Аналіз насамперед філософського курсу, який читав Георгій (Кониський) протягом 1749–1751 рр., дозволяє дійти такого **висновку**: дейзм, що був досить популярним вченням за епохи Нового часу, згідно з яким Божество є безособовим Творцем світу, проте не його Керманічем, та яке виключає можливість чудесного, суперечить філософії Георгія (Кониського). Низка наведених роздумів українського любомудра переконливо свідчить про те, що він сповідує Бога Особистістю, Яка бере активну участь у житті Свого творіння як у звичайний, так і в незвичайний (чудесний) спосіб.

Ключові слова: киево-могилянська філософська традиція, закони природи, дейзм, теїзм, Особистість, Промисел, диво.

Постановка проблеми. Дослідження філософських традицій, що за різних епох розвивалися на українських теренах, завжди лишалося важливим завданням для фахівців. Реконструкція та осмислення ідей, які сповнюють творчу спадщину вітчизняних мислителів давнини, не є суто історичною місією: ці ідеї дотепер вражають своєю актуальністю, не втрачаючи здатність повчати, застерігати й на правду допомагати в житті.

Таке дослідження, звісно, має бути якомога ретельнішим: небезпечних пасток на шляху історико-філософських розвідок вистачає, і, на жаль, оминати їх ученим не завжди вдається. Відтак утверджуються ті чи інші хибні стереотипні візії, якими рясніють наукові праці, а перегодом вони відгукуються в студіях нових поколінь гуманітаріїв. Тож актуальним видається перегляд певних усталених поглядів щодо філософських пошуків минулого, який подекуди може приводити до нових, ба навіть вельми неочікуваних висновків.

На наш думку, такого перегляду вимагає доволі поширена в історико-філософських студіях інтерпретація міркувань святого Георгія (Кониського; 1717–1795) – уродженця міста Ніжина, вихованця, викладача й ректора Києво-Могилянської академії, пізніше – славетного ієрарха. Так, посилену увагу доцільно звернути на неодноразово повторювану дослідниками тезу про те, що в його філософії ми зустрічаємось із таким світоглядним феноменом як дейзм.

Аналіз досліджень і публікацій. Найбільш ранні (з відомих автору статті) праці, на сторінках яких вказують на наявність у філософській спадщині Георгія (Кониського) дійсничних ідей, належать до радянських часів. Слід одразу наголосити, що такі ідеї насправді були поширені в Європі за доби Нового часу й певним чином імпонували марксистсько-ленінській доктрині. «Дейзм – принаймні для матеріаліста – є всього лише зручний та легкий спосіб позбутися релігії»², – свого часу зазначав К. Маркс; його послідовники розцінювали перебування когось із мислителів на дійсничних позиціях як певний ступінь наближення до атеїзму. Зрозуміло, що пошук у творіннях настільки видатних душпастирів-інтелектуалів, як Георгій (Кониський), ознак дійсничного світобачення (або ж якого-небудь іншого відступу від християнського Ортодоксу) вітався й заохочувався радянською

¹ Доповідь була виголошена на X Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми сучасної української медієвістики», що відбулася 15 червня 2024 р. в Інституті історії та соціогуманітарних дисциплін ім. О. Лазаревського на базі Науково-дослідного центру вивчення історії релігії та Церкви імені архієпископа Лазаря Барановича та кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин (Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т. Шевченка) спільно з Інститутом історії України НАН України.

² Цит. за: История и теория атеизма: Учеб. пособие для филос. фак. и отд.-ний ун-тов / Ред. М. Новиков и др. Москва: Мысль, 1987. С. 274–275.

історією філософії. Остання прагнула довести, що навіть у свідомості вірян визрівали ті світоглядні тенденції, які відчутно контрастували з традиційним богослов'ям та й узагалі поступово підточували підвалини релігійного світогляду.

Згідно з історико-філософськими працями радянських часів, учення Георгія (Кониського), безперечно, не втілювало якесь безбожне вільнодумство, проте йому все ж була притаманна певна неортодоксальність, зокрема деїстична. Відтак показовою є невелика стаття про ієрарха, яку вміщено у «Філософському словнику» (1981): Георгій (Кониський) згадується як мислитель, який схилявся до деїзму³. Вірогідно, на цей висновок вплинула інтерпретація поглядів киево-могилянця у монографії М. Кашуби «Георгій Кониський»⁴, написаній на два роки раніше. У цьому дослідженні превелебний Георгій належить до тих представників духовенства, які визнавали деїстичну систему світу⁵. Як зазначає авторка, усе, що мислитель говорить «про причини руху й розвитку матеріальних речей, ідея саморуху природи-матерії, не виходить за рамки його деїстичної позиції»⁶. На думку М. Кашуби, Георгій (Кониський) виявляє відповідну світоглядну тенденцію й у своїй теорії пізнання: «Вихідний пункт його гносеології – визнання пізнаваності світу і законів природи. Тут він чітко демонструє позицію деїзму: Бог, створивши світ сей та давши йому закони розвитку, більше в цей розвиток не втручається. Людині надана можливість пізнати світ та закони його розвитку, а також пізнати саму себе як частинку світу»⁷.

Про те, що Георгію (Кониському) властиві деїстичні переконання, ідеться й у більш пізній праці М. Кашуби, а саме в її розлогій передмові до перекладених нею філософських творів душпастиря⁸.

Як новоевропейський мислитель-деїст Георгій (Кониський) постає й у низці історико-філософських студій, створених уже за доби незалежної України, зокрема в монографії М. Кашуби «Георгій Кониський – світогляд та віхи життя», яка є істотною, однак, на наш погляд, усе ж недостатньо оновленим варіантом її попередньої книжки, присвяченої видатному філософу⁹. Думку про деїстичну позицію Георгія (Кониського) (або про виявлення ним елементів деїзму) бачимо, наприклад, і в «Енциклопедії Сучасної України»¹⁰, і в деяких досить відомих посібниках з історії вітчизняних філософських шукань¹¹. Зрештою, найновіша праця, в якій ідеться про деїзм українського любомудра, була опублікована 2019 р.: в ній стверджується, що, «демонструючи позицію деїзму, Г. Кониський обмежував дії Бога-творця, схилявся до думки, що природа сама виступає як творець, пробуджуючи в тілах усілякі процеси і виступаючи їх причиною»¹².

Отже, констатація наявності у філософській спадщині Георгія (Кониського) деїстичних ідей стала вельми традиційною для історії філософії. Однак, гадаємо, слід замислитись про доцільність подальшого існування такої традиції: доволі значна кількість фактів свідчить зовсім не на її користь. Так, до діаметрально протилежного висновку нас приводить ретельний аналіз дидактичної драми святителя Георгія «Воскресіння мертвих», на що ми вже звертали увагу в одній із попередніх статей¹³. На часі пошук відповіді на питання, чи бачимо ми достатньо підстав, щоб вказати на те, що Георгій (Кониський) належить до числа мислителів-деїстів, виходячи з його курсу філософії.

Відповідно, **мета статті** полягає в тому, щоб з'ясувати, чи насправді є підстави для характеристики філософської доктрини превелебного Георгія як деїстичної.

Методологія дослідження. Задля досягнення мети пропонуємо скористатися: 1) методом вихідної дефініції (передбачає чітке встановлення значення терміну, що ним активно послуговуємось у нашій праці), а також 2) методом «суворого мислення» (зорієнтовує науковця спиратися на прості й прозорі істини, які випливають із досвіду та точного міркування¹⁴).

³ Философский словарь / Под. ред. И. Фролова. Москва: Политиздат, 1981. С. 164.

⁴ Кашуба М. Георгий Конисский. Москва: Мысль, 1979. 173 с.

⁵ Там само. С. 13.

⁶ Там само. С. 68.

⁷ Там само. С. 88.

⁸ Кашуба М. Георгій Кониський і його «Філософський курс». *Георгій (Кониський). Філософські твори: У 2 т.* Київ: Наукова думка, 1990. Т. 1. С. 5–42.

⁹ Кашуба М. Георгій Кониський – світогляд та віхи життя. Київ: Український центр духовної культури, 1999. 228 с.

¹⁰ Плахотнюк С. Деїзм. *Енциклопедія Сучасної України*. 2007. Т. 7. URL: <https://esu.com.ua/article-21275>.

¹¹ Огородник І., Огородник В. Історія філософської думки в Україні. Київ: Вища школа, Т-во «Знання», КОО, 1999. С. 245, 247; Федів Ю., Мозгова Н. Історія української філософії: Навчальний посібник. Київ: Україна, 2000. С. 125, 126.

¹² Сислюк Я., Тімченко О., Пігош М. Філософсько-релігійні погляди професорів Києво-Могилянської академії. *Гілея*. 2019. Вип. 142. Ч. 2. Філософські науки. С. 164–165.

¹³ Царенко А. Догматичні змісти драми святителя Георгія (Кониського) «Воскресіння мертвих». *Філософські обрії*. 2021. Вип. 45. С. 89.

¹⁴ Цей метод пропагується, зокрема, польським філософом-неопозитивістом Леоном Хвістеком (Див.: Личко-

Результати. Визначенню наявності дійстичних ідей у філософських творах Георгія (Кониського) цілком природно має передувати чітке розуміння того, яким саме сенсом традиційно наділяють поняття «деїзм» у царині філософських, релігієзнавчих та теологічних студій. Дослідник конче потребує базової, вихідної дефініції, і така потреба відповідає давній істині, добре сформульованій, зокрема, Сократом: «хоч би про що ... ми розмірковували, треба виходити від однієї засади: слід знати, про що розмірковуєш, інакше розмірковування приречене на цілковиту невдачу»¹⁵.

Значною мірою про сутність дійстичної світоглядної позиції вже йшлося вище. Наразі доречно навести конкретну більш-менш змістовну дефініцію терміну «деїзм», на яку ми будемо зважати, аналізуючи філософські ідеї Георгія (Кониського). Нам допоможе відповідна стаття з «Енциклопедії Сучасної України»: як зазначає її автор С. Плахотнюк: деїзм – це «релігійно-філософське вчення, згідно з яким Бог як безособистісна першопричина Всесвіту не втручається у процеси та явища, що відбуваються в ньому»¹⁶. І хоча, на думку істориків філософських шукань, дійстичні переконання різних мислителів можуть повністю не співпадати одне з одним – деїзм є явищем різноликим, – ми скористаємось наведеною дефініцією як масштабним узагальненням, результатом синтезуючого «охоплення» двох важливих ознак дійстичних концепцій.

Як бачимо, першою з них є віра в **безособове божественне начало**, яке створює світ. Ця світоглядна позиція (так само, як і пантеїзм – вчення, що уявно деперсоналізує Бога, ототожнюючи, «зливаючи» Його з природою, із творінням) вочевидь суперечить християнському богослов'ю з його яскраво вираженим теїзмом – доктрині, за якою Божество є саме Особистістю, ба більше – Надособистістю. Чи сповідує й проповідує православний священнослужитель Георгій (Кониський) учення про безособистісну Першопричину світу?

Застосування принципу «суворого мислення», яке спирається на конкретні факти, уможливило наступну недвозначну відповідь на це питання – ні. Щоб переконатися у справедливості такого категоричного твердження, достатньо ознайомитися із «Метафізикою» Георгія (Кониського). На її сторінках Творець Всесвіту характеризується як **Верховна Істота, Яка володіє необхідними атрибутами особистості**: «Бог має розум і волю»¹⁷ (причому розум та волю найвищі), – переконаний Києво-Могилянський професор.

Отже, перша з виділених С. Плахотнюком ознак деїзму, зовсім не властива розмислам прелевального Георгія. Втім, повторимося: на думку дослідників, деїзм різноликий, і, можливо, не всі мислителі-деїсти заперечують буття Божества як Особистості. Чи є Георгій (Кониський) одним із них? Можливо, його вченню притаманна друга зі згаданих ознак дійстичного погляду на суще – положення про те, що **Бог, створивши Всесвіт, не втручається в його існування**?

Ця світоглядна позиція теж протистоїть теїзму, за яким Найдосконаліша Особистість є не лише Творцем, але й всемудрим, всесильним та всебаглим Промислителем світу: «...деїзм відкидає участь Бога в житті світу, тобто відкидає Промисел Божий. Бог, за вченням деїзму, створивши світ та визначивши його закони, ніби залишив світ самому собі – тобто після свого створення світ уже живе сам у собі і може бути зрозумілий у своєму розвитку, у своєму житті сам із себе»¹⁸, – зазначає ще один видатний вітчизняний любомудр о. Василь Зеньківський.

Постулюючи невтручання Творця в існування творіння, деїзм закономірно виключає можливість чудесного: «Тим поняттям, яке рішуче відділяє християнське вчення від деїзму, є поняття чуда: відкидання чудес (як участі Бога в житті світу) і є тією (мнимою) підставою, яка визначила систему деїзму»¹⁹. Відповідно, мислителю, який визнає дійстичну позицію як таку, є чужою й віра в надприродне Одкровення, а також сприйняття заснованих на останньому догматів.

Про все це теж варто пам'ятати, вдаючись до тестування тієї чи іншої доктрини стосовно наявності в ній дійстичних ідей.

Чи заперечує православний священнослужитель Георгій (Кониський) участь Божества в житті створеного Ним Всесвіту?

вах В. Естетика українського та польського авангарду. Київ: НАККіМ, 2021. С. 204, 211).

¹⁵ Платон. Діалоги / Пер. з давньогрецької Коваль Д., Кобів Й., Лучук Т., Головач У., Мушак Ю. Київ: Основи, 1999. С. 301.

¹⁶ Плахотнюк С. Деїзм. URL: <https://esu.com.ua/article-21275>.

¹⁷ Георгій (Кониський), архієпископ. Філософія надприродна, або Метафізика. *Філософські твори*: У 2 т. Київ: Наукова думка, 1990. Т. 2. С. 543.

¹⁸ Зеньківський В. Апологетика. Киев: Издание Экзарха всей Украины митрополита Киевского и Галицкого, 1990. С. 45.

¹⁹ Там само. С. 46.

Ще будучи викладачем поетики, превелебний Георгій пише визначну драму-мораліте «Воскресіння мертвих». У цьому творі ми зовсім не бачимо ознак деїзму, натомість християнська теїстична позиція оприявнюється тут голосно й упевнено. Георгій (Кониський) переконаний, що Творець-Промислитель піклується про людей та природу: так, саме Він «дає зерну стебло, колос, ості». П'єса має не лише морально-дидактичний, але й віроповчальний вимір: її автор жодним чином не відкидає біблійних істин, догматів, наприклад, проповіданого ним догмату про майбутнє дивовижне оживлення Богом усіх спочилих людей²⁰.

Утім, із плином часу погляди людей можуть відчутно, а то й радикально змінюватись. Скажімо, інший відомий мислитель XVIII ст. Дені Дідро (принаймні, так стверджується в одному з посібників радянських часів) досить швидко перетнув межу, яка відділяє дійсничий світогляд від безбожництва: «...якщо у “Філософських думках” (1746) він постає як деїст, то в “Листі про сліпих, призначеному зрячим” (1749) та наступних творах він відверто виступає з атеїстичних позицій»²¹.

Драма «Воскресіння мертвих» побачила світ 1746 р., а свій авторський курс із філософії (який став відомий сучасному науковому загалу, зокрема, завдяки величезній перекладацькій праці М. Кашуби) Георгій (Кониський) читав студентам дещо пізніше – протягом 1749–1751 рр. Звісно, існує теоретична вірогідність того, що, на відміну від Георгія-драматурга, Георгій-філософ уже сповідував ті неортодоксальні ідеї, які прийнято називати деїстичними. Спробуємо з'ясувати, чи так це було насправді, звернувшись до того таки прикметного курсу «Загальна філософія, поділена на чотири відділи, включає логіку, метафізику, фізику й етику; викладена в Київській академії ... найпревелебнішим отцем Георгієм Кониським».

Значну увагу в своїй «Метафізиці» український любомудр приділяє способам природного доведення буття Бога; один із них – хрестоматійний для незліченних генерацій богословів телеологічний спосіб, сенс якого можна звести до наступної тези: лад, який ми спостерігаємо у Всесвіті, є яскравим свідченням існування мудрої, могутньої та доброї Причини виникнення та подальшого існування цієї грандіозної впорядкованості. Георгій (Кониський) виражає сутність цього доказу такими словами: «...все, що бачимо в цьому світі, те, що спостерігаємо, тримається в якихось певних і постійних стійких межах; те, що не наділене жодним пізнанням, не може завжди діяти в певних і стійких межах, якщо не рухається і не спрямовується якимось дуже розумним керманичем. Отже, є той керманіч і правитель світу, якого називаємо Богом»²².

Факт наявності у філософському курсі превелебного Георгія цих кількох речень, якщо й не повністю спростовує усталену думку про деїзм мислителя, то принаймні вочевидь ставить її під сумнів. Автор «Загальної філософії...» незаперечно визнає Бога надрозумним Правителем світу – тією **Силою, Яка не лишень створює світ, однак іще й керує цим величезним світом**.

Утім, як уже згадувалось, «Загальна філософія...» складається не лише з «Метафізики»: перед останньою Георгій (Кониський) розміщує об'ємну «Фізику», і на її сторінках ми читаємо роздуми, що можуть характеризуватися дослідниками як певним чином деїстичні. Не залишимо й їх поза увагою.

«Бог, створюючи різноманітність цього світу і бачачи, що жодна річ не може постати без його твору, ані створена існувати, встановив, що для всіх речей він віддає свою зберігаючу здатність, однак, щоб це збереження найменше шкодило встановленим ним законам природи, інакше суперечив би самому собі»²³, – зазначає Георгій у своїй «Фізиці», і ця сентенція може видатися деїстичною чи такою, що має певний деїстичний «присмак». Однак спробуємо ретельно проаналізувати її, і, по-перше, звернемо увагу на постульоване в ній існування законів буття природи. Києво-Могилянський філософ, справді, переконаний у їх наявності, в тому, що вони були встановлені для світу Богом. Проте чи є таке переконання неодмінною ознакою симпатії до деїзму? На нас чекає чергова категорична відповідь – ні. **Християнський Ортодокс зовсім не заперечує буття законів, чинників упорядкування, регуляторів життя природи**²⁴ (і, до речі, того, що людині слід пізнавати

²⁰ Див.: Георгій (Кониський), архієпископ. Воскресіння мертвих. *Українська література XVIII ст. Поетичні твори. Драматичні твори. Прозові твори* / АН УРСР; гол. ред. кол. І.О. Дзевєрін, уклад., авт. вступ. ст., прим. О.В. Мишанич. Київ: Наукова думка, 1983. С. 337–356.

²¹ История и теория атеизма. С. 275.

²² Георгій (Кониський), архієпископ. Філософія надприродна, або Метафізика. *Філософські твори*. Т. 2. С. 535.

²³ Георгій (Кониський), архієпископ. Філософія природи, або Фізика. *Філософські твори*. Т. 2. С. 87.

²⁴ Так, визнаний поборник правовір'я святий Василь Великий у «Беседах на Шестоднев», коментуючи біблійні слова «І сказав Бог: “Нехай земля вродить траву, ярину, що насіння вона розсіває, дерево оwoчеве, що за родом своїм плід приносить, що в ньому насіння його на землі”». І сталося так» (Буття 1:11), стверджує, що «тодішній глагол і перше оне повеління зробились ніби природним деяким законом та лишилися у землі й на наступні часи, надаючи їй силу народжувати та приносити плоди» (Див.: Василь Великий, святий. Беседи на Шесто-

як їх, так і дійсність взагалі); інша справа, що він не абсолютизує їх, не проголошує їхньої сепаратної «сваволі», відокремленості від дій свого Творця, не вчить про їхнє всесилля, принципову постійність, непорушність (як ми побачимо пізніше, в жодному разі не абсолютизує закони природи й превелебний Георгій).

По-друге, спробуємо належно осмислити думку філософа про «зберігаючу здатність», якою Творець наділяє речі. Задля цього слід зважати не лишень на наведену сентенцію, але й на загальний смисловий контекст, у межах якого вона була висловлена.

За Георгієм (Кониським), **Бог не лише створює світ, але й підтримує його існування, зберігає своє творіння**: Він «є найближчою оберігаючою причиною всіх речей»²⁵, і коли б «в якийсь момент забрав від створених свою зберігаючу силу, то вони всі відразу перетворилися б на ніщо»²⁶; «...сама природа зберігається хіба що Богом, говориться, що вона сама себе зберігає своїми силами, але це, здається, понад її сили, бо зберігати – значить якимсь чином продовжувати акцію творення»²⁷.

Не лише існування створених речей, але й їхня активність у світі є **неможливою без підтримки Творця**: щоб вони «щось зробили, необхідно, щоб Бог діяв разом з ними, інакше будуть лежати інертні і ніби мертві»²⁸. Як випливає із розмислів автора «Фізики» про Господа як Першопричину та про створені Ним «другі причини», останні таки «існують власною екзистенцією» й «діють своєю власною здатністю, наданою їм Богом», але все ж існують та діють не без Його допомоги²⁹.

Низка таких антидеїстичних тез у «Фізиці» Георгія (Кониського) доповнюється ще й анонсованими раніше думками любомудра про **неабсолютність законів природи**: «...треба вважати, що Бог так зберігає створені ним речі, щоб зберегти свої закони разом із прописаними природі, і такий спосіб збереження називається допомогою (concursum) або природним збереженням, це значить: для цілої природи вже від початку даних і навіть вимірених. Однак вони [закони] можуть колись по-іншому діяти через певні цілі в речах, звідси часом [Бог] не допускає, щоб слабші натури були переможені більш сміливими»³⁰.

Києво-Могилянський професор (як і всі ми) свідомий того, що «...в природі трапляються численні невідповідності», як-от холодне літо, тепла зима, землетруси, спустошливі пожежі, паводки тощо. Його наведена в «Етиці» відповідь на питання, чому стаються такі явища, також суперечить деїстичному світогляду: подібні «відхилення природи» відбуваються «чи коли Бог так сприяє хід другорядних причин, чи із-за іншої мети, коли відхилення відбувається природним шляхом»³¹ (не будемо забувати, що й «природний шлях», за Георгієм (Кониським), не діє без підтримки свого Творця).

Переконливим свідченням того, що автор «Загальної філософії...» сповідує втручання Божества в життя світу, є і його роздуми про властивості води, яка може й «литися донизу, і підніматися вгору, і, якщо Бог захоче, ніби полум'я знищувати речі». Превелебний Георгій пояснює такий стан речей: «литися донизу» вода «може природно, підніматися вгору – не інакше як насильно, а спалювати може з Божої волі, і ця остання здатність називається покірливістю, тому що річ готова і здатна для якихось справ, які не погоджені з її природою, не зі своїх сил, а ніби підкоряючись Божій волі»³² («Фізика»).

У світі є місце для **чудесного**: не лише у своїй драмі-мораліте, але й у «Загальній філософії...» Георгій (Кониський) не заперечує можливості чудес. Він визнає реальність та цінність надприродного, чудесного Одкровення (і, безумовно, богооб'явлених догматів³³): «...все, що каже Бог, є або немає, треба вірити як найбільш певному, а Бог говорить те, що написано в святих книгах Старого і Нового Заповіту. Тому свідчення св. письма не можуть без крайнього неблагочестя заперечуватись тим, хто знає, що ті слова Божі»³⁴, – зазначає філософ у «Логіці». Незаперечним чудом для Георгія (Кониського) виступає й згадане в Біблії затемнення сонця, яке сталося під час хресних страждань Спасителя: воно не відбулося «звичайним природним способом, а було чудом», позаяк «Місяць був у протилежній півкулі під нами і не міг заступити нам сяння Сонця. Отже, тоді у Сонця було ві-

днів. Москва: Отчий дом, 2010. С. 73.).

²⁵ Георгій (Кониський), архієпископ. Філософія природи, або Фізика. *Філософські твори*. Т. 2. С. 85.

²⁶ Там само. С. 86.

²⁷ Там само. С. 87.

²⁸ Там само. С. 90.

²⁹ Там само. С. 92.

³⁰ Там само. С. 88.

³¹ Там само. Т. 1. С. 403–404.

³² Там само. Т. 2. С. 48.

³³ Вельми показово, що, як наголошує автор «Загальної філософії...», кожна з її основних частин написана во славу Пресвятої Трійці (Див.: Георгій (Кониський), архієпископ. *Філософські твори*. Т. 1. С. 384, 474; Т. 2. С. 507, 548), і це є яскравим виявом сповідання превелебним Георгієм відповідного догмату.

³⁴ Георгій (Кониський), архієпископ. Мала логіка. *Філософські твори*. Т. 1. С. 173.

дiбрано сiяння, i тiльки це одне було власним затемненням Сонця...»³⁵ («Фiзика»). Зрештою, любовмудр-священнослужитель визнає дивовижним велике й незбагненне для людського розуму Таїнство Євхаристii³⁶, i це вже вкотре переконує нас у тому, що віра превелебного Георгія в Бога як i в Творця, так i в Промислителя світу є направду незаперечною.

Сподіваємось, що наведених вище фактів цілком достатньо для того, щоб із позицій «суворого мислення» зробити такий **висновок**: Георгія (Кониського) некоректно вважати мислителем-деїстом, позаяк його філософське вчення позбавлене таких істотних ознак деїзму, як 1) віра в безособове творче первонаачало та 2) переконання у відсутності впливу творчого первонаачала на процеси, які відбуваються у створеному світі.

Перспективи подальших досліджень. Зроблений висновок значною мірою актуалізує необхідність суттєвого перегляду усталеної в науковій літературі думки, згідно з якою філософським пошукам професорів Києво-Могилянської академії були притаманні деїстичні тенденції. Гадаємо, що такий перегляд сприятиме постанову нової, відчутно зміненої та удосконаленої інтерпретації розмислів видатних мислителів доби Гетьманщини, а отже, i більш успішному розвитку вітчизняних історико-філософських студій.

References

Fediv, Yu., Mozgova, N. (2000). *Istoriya ukrajinskoji filosofiji: Navchalnyj posibnyk* [History of Ukrainian philosophy: textbook]. Kyiv, Ukraine.

Syslyuk, Ya., Timchenko, O., Pihosh, M. (2019). *Filosofsko-religijni pogliady profesoriv Kyjevo-Mohylianskoji akademiji* [Philosophical and religious views of professors of Kyiv-Mohyla academy]. *Hileja – Hileja*, 142, P. 160–165.

Tsarenok, A. (2021). *Dogmatychni smysly dramy sviatytelia Georgija (Konyskogo) «Voskresinnia mertvyh»* [Dogmatic senses of drama of st. Georgiy (Konyskyj) «Resurrection of the dead people»]. *Filosofski obriji – Philosophical horizons*, 45, P. 79–95.

Царенко Андрій Вікторович – доктор філософських наук, доцент, професор Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Шевченка (вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, 14013, Україна).

Tsarenok Andrii – doctor of philosophical sciences, docent, professor at T. Shevchenko national university «Chernihiv colehium» (53 Hetmana Polubotka Str., Chernihiv, 14013 Ukraine). E-mail: tsarenok-sever@ukr.net

PHILOSOPHICAL LEGACY OF ST GEORGIY (KONYSKYI) AND DEISM

We can often find interpretation of the famous Kyiv-Mohyla academy professor Georgiy (Konyskyi; 1717–1795) philosophical position as a deistic one. Such popular opinion seems to be a serious mistake: that Ukrainian thinker is well-known Orthodox Church activist and spiritual leader, and deism presents a kind of heretical doctrine. **The aim** of the study is to figure out whether the mentioned interpretation is true. **The methodological basis** is the principles of the starting definition and the «strict thinking». The analysis of the philosophical course taught by Georgiy (Konyskyi) in 1749–1751 helps to draw the following **conclusion**: deism, being a doctrine that was quite popular in the modern era, according to which the Deity is the impersonal Creator of the world, but not its Ruler, and which excludes the possibility of the miraculous, contradicts the philosophy of Georgiy (Konyskyi). A number of the above reflections of the Ukrainian wise man convincingly demonstrate that he confesses God as a Person who actively participates in the life of His creation in both ordinary and unusual (miraculous) ways.

Key words: Kyiv-Mohyla philosophical tradition, rules of nature, deism, theism, Person, Providence, miracle.

Дата подання: 4 червня 2024 р.

Дата затвердження до друку: 13 грудня 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Царенко, А. Філософська спадщина святиителя Георгія (Кониського) та деїзм. *Сіверянський літопис*. 2024. № 6. С. 164–169. DOI: 10.58407/litopis.240616.

Цитування за стандартом APA

Tsarenok, A. (2024). *Filosofska spadshyna sviatytelia Georgija (Konyskogo) ta dejizm* [Philosophical legacy of st Georgiy (Konyskyi) and deism]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 6, P. 164–169. DOI: 10.58407/litopis.240616.

³⁵ Георгій (Кониський), архієпископ. Мала логіка. *Філософські твори*. Т. 2. С. 298.

³⁶ Там само. С. 88; Т. 1. С. 306.